

Luthers syn på rättfärdiggörelsen skulle nog gå att harmonisera också med en sådan Paulus samtidigt som kyrkan nog har att fundera en smula mer ingående över Paulus betoning av ”juden främst men också greken”.

Magnus Zetterholm
Docent, Lund

Steven Paas. *Luther on Jews and Judaism: A Review of His "Judenskriften"*. Zürich: LIT Verlag. 2017. 99 s.

På precis under hundra sidor är Steven Paas bok dels en koncis, tredelad introduktion i Luthers förhållande till judendomen, och dels en form av stridsskrift mot det nutida judisk-kristna dialogarbetet och dess teologiska utgångspunkt att Guds förbund innefattar både Israel och kyrkan. Potentiella läsare av *Luther on Jews and Judaism* bör veta att bokens författare anser att Luthers grova och våldsbejakande språk riktat mot judar har varit olyckligt inte bara för att det är omoraliskt, utan för att det har fått nutidens teologer att missa vad Paas kallar för Luthers rättmätiga kritik mot judendomen som religion. Författaren har som mål att sätta upp en skiljelinje mellan antisemitisk teologi och antijudisk teologi, och förklara allt som håller sig på den antijudiska sidan (här räknas bland annat Luther in) av denna gräns för ”rent”. För att klargöra: antisemitism är en ideologi med ursprung i 1800-talets idéer om rasistisk biologi, och antisemitisk teologi är vad fascistiskt och nazistiskt inspirerade teologer sysslar med. Antijudisk teologi, å andra sidan, ogiltigförklarar judendomen på teologiska grunder: den blir kristendomens antites och ett skräckexempel på en lagisk, förlegad, exkluderande och kärlekslös religion.

I bokens första del ges en kärnfull sammanfattning av Luthers kristocentriska hermeneutik, och hur Luthers antijudiska teologi är en konsekvens av denna. Luthers princip för bibeltolkning är att se hela Bibeln som en berättelse om Kristus och hans rättfärdiggörande av människan. Alla som inte tror på Kristus och hans gärningar är därmed ovetande om vem Gud är, och oförmögna att förstå vad som står i bibeltexten. Judar blir hermeneutiska motståndare i Luthers ögon; en religiös grupp

som läser samma skrift som han själv, men tolkar och praktiserar den på helt fel sätt. Bokens andra del diskuterar framförallt missionsaspekten av Luthers antijudiska teologi. Även om Luther enligt Paas aldrig skriver att de kristna skulle ha ersatt Israel är det trots allt frågan om en klassisk ersättningsteologi, enligt vilken Gud skulle ha rivit sitt tidigare kontrakt itu och upprättat ett nytt, med tron på Jesus som Messias som avgörande faktor för huruvida man räknas in eller inte. Judendomen som religion finns enligt både Luther (och bokens författare) endast kvar på grund av människors envishet och blindhet inför Guds Ord. Paas lägger stor vikt vid att argumentera för att man måste förstå majoriteten av Luthers skrifter om judendom och judar som missionsförsök, som varierar mellan att vara defensiva och offensiva, men som oftast är rotade i samma lust att sprida evangeliet som låg bakom resten av reformationens utbredning.

I bokens tredje del går Paas själv i dialog med Luthers antijudiska teologi, och försöker i mångt och mycket få den att framstå som rimlig även i dag. Om det missionerande elementet i Luthers skrifter säger Paas att ”[e]ven in Luther’s most extreme and indeed unacceptable qualifications of the Jews he did not have their destruction in mind, but ultimately their salvation. He prayed for that”. Vi ska alltså se Luthers hat mot judendomen som ett slags kristen välvilja. Detta är dock inte ett hållbart argument varken för Luthers missionsteologi eller för validiteten i hans syn på kristendomen som en överlägsen religion, utan bara en infallsvinkel som lika gärna skulle kunna användas för att ursäkta den mesta teologi som legat bakom allt från häxbränningar till pogromer, kolonisering och slaveri. Teologen vill varken judar, ”häxor” eller slavar något illa, utan har deras frälsning i tanken.

Denna ovilja hos bokens författare att se teologin och historiens förlopp som sammanflätade snarare än separerade är ett grundläggande problem. Paas verkar utgå från att om han bara kan bevisa att länken mellan Luther och den moderna tidens fascistiska och nazistiska antisemitism är svag nog, så kan kristna teologer i fortsättningen utan bekymmer ta till sig vad han anser vara Luthers befogade kritik mot judendomen. Men man behöver inte

ens ta modern antisemitism i beräkningen för att bli nödgad att ta avstånd från Luthers antijudiska teologi. För på vilket sätt skiljer sig antijudiska lagar eller pogromer som vuxit ur teologisk mark från desamma utlösta av modern antisemitism, för den som blir drabbad? Om Luther redan 1519 undervisar i Wittenberg om judendomen som ett problem för den kristna religionen, och om judar som givna av Gud så att världen ska ha något att trampa under sina fötter, och avslutar vid 1543 med att uppmana kristna att bränna synagogor och tvinga judar till slavarbete, är det då inte lämpligt för eftervärlden att ta avstånd från hans antijudiska teologi i dess egen rätt, oavsett vad som hände på 1800- och 1900-talet? Som läsare lämnas jag med frågan: varför är det så farligt att hålla en mänsklig teolog ansvarig för konsekvenserna av hans teologi? I stället för att göra detta friskriver Paas Luther från allt ansvar för konsekvenserna av hans lära, och i stället för att gå i närkamp med intressanta teologiska frågor om frälsningsexklusivitet, avslutar han boken med att konstatera att trots sin högstående kristocentriska hermeneutik insåg Luther inte hur hans samtids ”anhängare av judendom” var fast i en ond cirkel: för dem var det svårt att inse den sanning Luther hade insett, nämligen att Jesus är Messias, Guds son, uppfyllaren av alla bibliska profetior. Vad gäller Messias och hans ankomst, skadar det inte att som teolog först läsa en smula nutida interreligiös teologi och bibelvetenskaplig litteratur kring den judisk-kristna relationen, och sedan dra sig till minnes följande rader ur Malaki, som inte är annat än en uppmaning till ödmjukhet och renhet riktad till dem som säger sig stå i Guds tjänst:

Men vem kan uthärda dagen då han kommer? Vem kan bestå när han visar sig? Han är som smältarens eld, som tvättarnas lut, han sätter sig ner likt den som smälter och renar silver. Han skall rena leviterna och luttra dem som guld och silver, så att de kan bära fram offergåvor åt Herren på det rätta sättet. (Malaki 3:2–4)

*Kristina Selén
FM & TK, Uppsala*

Mikael Wanninge (red.). *Dödahavsrollarna – i svensk översättning*. Uppsala: Bibelakademiförlaget. 2017. 441 s.

Sjuttio år efter de revolutionerande fynden vid Döda havet finns nu för första gången en svensk översättning av dessa rullar. Boken är resultatet av ett mångårigt samarbete i ett stort nätverk av experter. Redaktionskommittén har bestått av Kamilla Skarström Hinojosa, Bo Isaksson, Stig Norin, Håkan Ulfsgård, Cecilia Wassén och Mikael Wanninge, och ytterligare forskare har bidragit med utkast till översättningar under arbetets gång. Boken har också sin plats i ett större nordiskt nätverk – Nordic Network in Qumran Studies – samt ett ”Qumranseminarium” vid Uppsala universitet.

Bland fynden i Qumran finns både kända och okända texter. Av nödvändighet har redaktionen gjort ett urval, och i bokens inledning (s. 17) nämns att materialet hämtats från den tredje av tre vanligt förekommande kategorier: (1) handskrifter av Gamla testamentet; (2) texter som ofta benämns apokryfer och pseudepigrapher; samt (3) texter som inte varit kända sedan tidigare – ”sektlitteraturen”. Inom denna kategori (boken innehåller dock fler än sektens egna texter) har man gjort ytterligare urval, motiverat av att vissa texter är ”väldigt långa och ibland aningen repetitiva” samt att vissa handskrifter är för fragmentariska för att kunna översättas på ett begripligt sätt (s. 17–18). Här skymtar bokens tänkta läsare fram. Boken är inte i första hand till för specialister, utan vänder sig till en bredare publik. Förkunskaper i dödahavsrollarnas historiska sammanhang eller språkvärld förutsätts inte, man har gjort ”transkriptionssystemet [...] medvetet användarvänligt” och valt att inte referera till sekundärlitteratur.

Boken har sju delar, där varje del fokuserar en viss genre: (1) Regeltexter och Halakhah; (2) Liturgiska texter och kalender; (3) Poetiska texter; (4) Bibelparafrafer; (5) Bibelutläggningar; (6) Vishetstexter; samt (7) Antika källor om esseerna. Den sista kategorin texter hör visserligen inte till dödahavsrollarna, men är inkluderad för att ge läsaren möjlighet att ta ställning till den koppling till esseerna som ofta görs.

Varje sektion har försetts med välskrivna och hjälpsamma inledningar, och varje kom-